

Naar een nieuw ruraal narratief

Essay

Verhalen verruimen de geest en bieden nieuwe perspectieven. De transitie van het landelijk gebied dwingt ons tot zo'n verhaal: een overtuigend vergezicht dat schetst hoe een toekomstbestendig platteland eruit ziet. Een motiverend verhaal om mensen mee te nemen, om naar te verlangen, maar ook met oog voor het verleden. In dit betoog geef ik de drie belangrijkste bouwstenen voor dit nieuwe, rurale narratief: 1. het regionale perspectief, 2. begrip voor vervreemding en verlies en 3. verbeeldingskracht.

Het Nederlandse platteland staat aan de vooravond van een grote verbouwing. Tal van maatschappelijke opgaven komen op ons af, zoals een duurzame voedselvoorziening, biodiversiteitsherstel en voldoende en schoon water. In een klein land als Nederland, waar de fysieke ruimte schaars is en de weilanden omzoomd zijn met omgekeerde vlaggen, stellen ze ons voor grote uitdagingen. Uitdagingen die hoe dan ook een grote impact op de ruimtelijke inrichting van ons platteland zullen hebben. Dit alles dwingt tot een nieuw plattelandverhaal, op basis waarvan we over de ruimtelijke inrichting van het landelijk gebied na kunnen denken. Om de dichter Martinus Nijhoff te parafaseren moet zo'n verhaal de toekomst als reeds bestaand indenken en daar als het ware voor de menselijke ziel kwartier maken. In dit betoog ga ik dieper in op de vraag hoe – in tijden van polarisatie en *post-truth* – zo'n verhaal eruit kan komen te zien.

Belangrijk uitgangspunt in dit verhaal is dat het Nederlandse platteland steeds meer verstrengeld en vervlochten raakt, waardoor het praktisch onhaalbaar is de maatschappelijke opgaven afzonderlijk van elkaar op te lossen. Ze vragen eerst en vooral slim en meervoudig ruimtegebruik, want oplossingen kunnen op het schaarse platteland onmogelijk naast elkaar worden gerealiseerd. Dit wordt onderkend in het beleid. Zo worden met het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) de grote duurzaamheidsopgaven op

het gebied van natuur, water en klimaat integraal en gelijktijdig aangepakt. Door het in samenhang oppakken van biodiversiteitsherstel, broeikasreductie en waterkwaliteitsopgave wordt het Nederlandse platteland zo snel mogelijk ingericht voor een economisch en ecologisch gezonde toekomst. Naast het NPLG ligt er een nieuwe Nota Ruimte in het verschiet. Eén van de leidende principes hierin betreft het recht doen aan de schaarse en waardevolle ruimte. “Waar het kan moeten functies slim en met kwaliteit gecombineerd worden”, aldus de Rijksoverheid (2023) in een nieuwsbericht hierover. Een geïntegreerd platteland dus, dat verschillende functies harmonieus combineert.

Dat is een trendbreuk met het beleid van de afgelopen decennia. In een klimaat waarin winstmaximalisatie en productiegroei toverwoorden zijn en ingegeven door de overtuiging dat het platteland maakbaar en natuur beheersbaar is, moderniseerde de Nederlandse landbouw na de Tweede Wereldoorlog razendsnel (van der Heide *et al.*, 2011). De Nederlandse overheid was hierbij een grote aanjager; zij wilde - om in actuele termen te spreken - perspectief voor de landbouwsector. Het Nederlandse platteland werd in die tijd als overbevolkt beschouwd, met vaak erbarmelijke omstandigheden op de keuterboerderijtjes. De overheid wilde daarom dat de mensen die in de landbouwsector werkzaam waren een redelijke levensstandaard werd gegarandeerd. Hun inkomens moesten vergelijkbaar

transitie
platteland
landbouw
verhaal
voorstellingsvermogen

M. (Martijn) van der Heide

Faculteit Ruimtelijke wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen, Landleven 1, 9747 AD Groningen; c.m.van.der.heide@rug.nl

Foto Ruud Morijn.
Omgekeerde vlag in de
Alblasserwaard.

zijn met die in andere sectoren, en daarom moest de landbouw op een meer bedrijfsmatige manier worden gevoerd. Eén van de dingen die de overheid deed om dit te realiseren, was het sturen op samenwerking tussen onderzoek, voorlichting en onderwijs. Mede als gevolg hiervan ontstond er een sterke productie- en productiviteitsgroei in de landbouw. In de periode 1950–2011 vervijfvoudigde de productie, terwijl het aantal land- en tuinbouwbedrijven terugliep van 410.000 tot 70.000 (2022: 50.975). Tegelijkertijd werd er volop ingegrepen in het landschap; doelmatigheid en nut van het land stonden voorop bij de herinrichting (figuur 1). Het boerenbedrijf raakte hierdoor steeds meer losgetrokken van de omgeving. Decennialang gold het als een overwinning als je de natuur naar je hand wist te zetten (Smouter, 2022). Het heeft ertoe geleid dat de 20^e eeuw de eeuw van het grote scheiden werd (Boersma, 2018). Door schaalvergroting, ruilverkaveling en intensivering bleef er steeds minder ruimte over voor de natuur. Het aanzicht van het rurale landschap is er drastisch door veranderd. Waar tot aan de Tweede Wereldoorlog het platteland een grote verscheidenheid aan planten- en diersoorten herbergde, daar wordt het aanblik vandaag de dag grotendeels bepaald door steriele, groene landerijen van Engels raaigras, mais en coniferen. En de natuur? Die wordt hoofdzakelijk beschermd in speciaal daartoe aangewezen gebieden, nadrukkelijk afgescheiden van de boer.

Onderliggend probleem

Dat de overheid het platteland inmiddels niet meer alleen door ‘het rietje van de landbouw’ beschouwt, is een belangrijke basis voor de ruimtelijke herinrichting van het landelijk gebied. Tegelijkertijd is nog niet zo

duidelijk wat de nieuwe horizonten zijn. Anders dan net na de Tweede Wereldoorlog, ontbreekt het vandaag de dag aan een nieuw verbindend verhaal waarmee het platteland wordt heringericht. Natuurlijk, het hoeft nauwelijks betoog dat het bieden van perspectief voor boeren nog steeds als een belangrijk onderdeel van het verhaal wordt gezien – zie de pogingen om tot een Landbouwakkoord te komen. Maar het platteland is allang geen boerenland meer – het heeft haar louter agrarische bestemming verloren, zo het die ooit heeft gehad (zie Kooij, 1999). Het rurale landschap fungeert steeds meer als consumptieruimte, waarin mensen als het ware belevenissen consumeren, en wonen op het platteland wordt steeds populairder onder kopers uit stedelijke gebieden. Maar waar kosmopolitische randstedelingen in toenemende mate hun plekje zoeken op het platteland, hebben anderen juist het gevoel dat hen iets wordt afgenomen. Een inclusiever platteland botst soms hard met het idee van eigenheid, zoals de recente boerenprotesten (‘Proud to be a farmer!’) lieten zien. Een ingrijpende ruimtelijke transitie van het platteland is onlosmakelijk verbonden met een culturele transformatie, zoals Van der Woud (2021) in zijn lezenswaardige boek over landschapsgeschiedenis heeft aangetoond. Maar is, tegen een achtergrond van polarisatie, zo’n transformatie wel mogelijk? Om te beginnen, stelt de Israëlische historicus Harari (2019), is er een verbindend verhaal nodig. Want alleen als mensen die elkaar niet kennen een gemeenschappelijk doel hebben, in hetzelfde geloven en een gedeeld verlangen hebben, zijn ze in staat samen verandering tot stand te brengen en gemeenschappelijke waarden te delen. Met op de lange termijn een eigen cultuur, een gedeelde identiteit.

Wat wordt het nieuwe, gemeenschappelijke verhaal voor het platteland? In dit artikel ga ik daar dieper op in en beschrijf ik de drie belangrijkste bouwstenen voor een nieuw ruraal narratief.

Regionaal en lokaal perspectief

Vertrekpunt voor zo’n narratief is dat de kenmerken en identiteit van het gebied centraal dienen te staan. Dat is meer dan een doodoener. In de naoorlogse jaren kwam er een nationaal toekomstbeeld tot stand waarin voedselzekerheid (‘nooit meer honger’), betaalbaar voedsel en een goed inkomen voor boeren de belangrijkste opgaven waren (Plantinga, 2021). Dit vertaalde zich in een visie op het platteland die louter sectorgericht was: met behulp van de overheid moest de landbouw worden gemoderniseerd. Het resultaat was ernaar. De combinatie van schaalvergroting, mechanisering en rationalisering leidde, zoals hierboven reeds aangegeven, tot een enorme productiviteitsstijging in de landbouw. Het gevolg was een ware metamorfose van het platteland – geen enkel gebied ontsnapte eraan.

Figuur 1 In de periode na de Tweede Wereldoorlog werd volop ingegrepen in het landschap; doelmatigheid en nut stonden bij de herinrichting voorop. Hier ruilverkaveling bij Vriezenveen (links) en Arnemuïden (rechts), beide datum onbekend. Bron: Archief Nederlandse Heidemaatschappij.

Figure 1 In the period after the Second World War, extensive interventions were made in the landscape; efficiency and usefulness were paramount. Here land consolidation in Vriezenveen (left) and Arnemuïden (right), both dates unknown. Source: Archives Nederlandse Heidemaatschappij.

Zo’n sectorale visie op het platteland, die van bovenaf op ons neerdaalt, volstaat niet meer. Anders dan in de wederopbouwperiode reiken de grote thema’s van vandaag de dag verder dan de landbouw. Woonopgave, waterveiligheid, duurzame voedselvoorziening, biodiversiteitsherstel, klimaat- en energietransitie – ze vragen om een sectoroverstijgend plattelandverhaal. Door (de aard en historie van) het gebied als uitgangspunt te nemen – en dus niet één bepaalde sector – kun je aansluiten bij de kwaliteiten ervan. Zet, kortom, het gebied op de eerste plaats, zodat sectoren hun eigen belang overstijgen. Het landschap is daarbij de verbindende schakel, niet alleen tussen heden, verleden en toekomst, maar ook tussen de verschillende, soms conflicterende opgaven die hun plek zoeken op het platteland. Daar komt nog iets anders bij. Nederland kent door zijn ontstaansgeschiedenis en de manier waarop het land in cultuur is gebracht een grote mate van landschappelijke diversiteit. Dat maakt dat er verschillen bestaan in ruimtelijke waarden en karakteristieken, die i. gezamenlijk identiteit geven aan

Figuur 2 'In de weide', de overbekende schoolplaat van M.A. Koekkoek. De populariteit van deze plaat onderstreept de vraag: zitten we niet vast in een verouderde of romantische voorstelling van het platteland?

Figure 2 'In the meadow', M.A. Koekkoek's well-known school poster. The popularity of this record underlines the question: are we not stuck in an outdated or romantic representation of the countryside?

een gebied en 2. voorwaarden scheppen voor gebiedsontwikkeling. Regionale identificatie is de afgelopen decennia op veel plekken in Nederland sterker geworden. Het vormgeven van een nieuw ruraal narratief moet dan ook eerst en vooral uit het gebied zelf komen, en niet primair van bovenaf worden geconstrueerd als hét verbindende verhaal. Dit verhaal, kortom, zit in de dorpen en de gebieden, niet in Den Haag.

Verlangen en verlies

Als het gaat om transities, wordt vaak het citaat van Antoine de Saint-Exupéry uit *Le petit prince* aangehaald: "Wanneer je een schip wilt bouwen, roep dan geen mannen en vrouwen bij elkaar om hen bevelen te geven, om ze elk detail uit te leggen, om ze te vertellen waar ze alles kunnen vinden. In plaats daarvan, leer ze verlangen naar de enorme eindeloze zee." Transities

draaien om een gedeeld verlangen naar de toekomst, een wenkend perspectief. Een gemeenschappelijk verhaal helpt daarbij, zorgt voor verbinding met elkaar en de transitie, en geeft daardoor voeding aan een beweging. Daarmee fungeert dit verhaal als een soort van landkaart voor een vreemd territorium. Of, om in de woorden van *Le petit prince* te blijven, als een kompas voor navigatie op de onmetelijke zee.

Maar door die focus op het verlangen wordt vaak vergeten dat transities ook afbouw en neergang met zich meebrengen. Het platteland heeft zijn gebruiken en gewoonten, en door een transitie kunnen dingen uit het lood geslagen worden, waardoor er een nieuw evenwicht gevonden moet worden. Denk bijvoorbeeld aan boeren die een omslag moeten maken naar een toekomstbestendige landbouw. Als betrokken partij verliezen zij altijd wel iets in de afbouw en neergang van het gangbare landbouwsysteem. Het ervaren en moeten nemen van dit verlies remt de bereidwilligheid om mee te bewegen in een transitie, met weerstand tot gevolg. Deze weerstand kan zichtbare en hoorbare vormen aannemen, zoals de hierboven reeds genoemde boerenprotesten van niet zo lang geleden. Vaak geldt daarbij: hoe groter de veranderingen, hoe meer er aan het bestaande wordt vastgehouden. Het overwinnen van die weerstand en het passend omgaan met verlies is van belang om de gewenste beweging mogelijk te maken.

Vervreemding en verlies maken dus net zo goed onderdeel uit van een transitie als verlangen en wenkend perspectief. Maar vervreemding en verlies zijn niet alleen iets van degenen die er het meest door worden getroffen en daarmee gebukt gaan onder onzekerheid over de toekomst. Omdat een transitie van het platte-

land draait om het meebewegen van alle partijen in het gebied, hebben ook anderen die een rol spelen in de transitie met die afbouw te maken (Frankowski *et al.*, 2021). Het verbindende verhaal dient zich hier dan ook rekenschap van te geven. Aandacht vragen en begrip tonen voor de partijen die het verlies dragen, is een eerste stap in het hoofd bieden aan weerstand en protest. Het ontwikkelen van een nieuw plattelandsverhaal en van daaruit ook anders gaan handelen kan overigens even duren. Vooral omdat pakkende verhalen maar moeilijk door andere zijn te vervangen. Uit Wagenings onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat in diverse communicatie-uitingen van banken en agrobédrijven 'hoogproductief en innovatief' en 'behoudend' (in de zin van conservatief) de meest gebruikte verhaallijnen zijn (Westerink *et al.*, 2023). Dat zijn verteltrants die veraf staan van verandering en transitie.

Kunst en cultuur

Dat brengt ons bij de vraag of we niet vastzitten in verouderde of misschien zelfs romantische voorstellingen

van het platteland (figuur 2).

Om over de toekomst na te kunnen denken en deze te kunnen vatten, onderscheidt de Duitse schrijver Philipp Blom (2020) drie sporen: 1. verlenging van het heden, 2. terugkeer naar een ideaal verleden, of 3. 'terra nova': "een witte vlek op de mentale landkaart, die in kaart gebracht moet worden" (p 104). Transities hebben met name betrekking op het laatste spoor. Het oude en vertrouwde kunnen loslaten, en het nieuwe, onbekende proberen te omarmen. Maar dat betekent dat je die 'terra nova' moet zien in te kleuren en te verankeren in het repertoire van het voorstelbare. Oftewel, we hebben verbeelding nodig, zodat we ons kunnen voorstellen hoe het platteland eruit kan komen te zien en waarmee de bouwstenen van het nieuwe narratief kunnen worden gevormd. Want naarmate iets beter 'voorstelbaar' wordt, komt het gemeenschappelijke verhaal ook dichterbij.

Dit vraagt om vindingrijkheid en creativiteit, teneinde het ondenkbare denkbaar te maken en een beeld te krijgen van een toekomstig platteland (Van der Heide,

Figuur 3 Nederlands polderlandschap met oude boerderij en grote stallen. Foto: Daniël Doorakkers.

Figure 3 Dutch polder landscape with old farm and large stables. Photo: Daniël Doorakkers.

2023). Daarom zijn voor het nieuwe plattelandsverhaal kunstenaars en schrijvers onmisbaar, zij kunnen naar die verbeelding een brug slaan. Dit wordt onderstreept door bijvoorbeeld SER-voorzitter Kim Putters, die in de Volkskrant liet optekenen dat hij de wereld van kunst, cultuur en design thinking wil betrekken bij de grote transities. Of door Chris Kalden (2023), die in zijn aanbiedingsbrief bij het verslag van het gesneuvelde Landbouwakkoord een persoonlijk pleidooi hield om in het debat over de toekomst van het platteland mensen met een grote culturele bagage een actieve rol te laten spelen.

Tegelijkertijd impliceert dit dat de praktische rede alleen niet genoeg is om tot een transitie van het platteland te komen. Het zijn emoties, inbeelding, en verbeelding die het menselijk verstand in beweging zetten, en tot daadkracht en handelen aansporen. Zo beschouwd zijn - voor de rurale transitie in het algemeen, en voor het nieuwe plattelandsverhaal in het bijzonder - schrijvers en kunstenaars even belangrijk als statistici en onderzoekers. Voor de rurale transitie is het namelijk van belang om niet enkel feitenkennis (knowing that en knowing how) op te bouwen, maar ook om bij mensen, wat de filosofe Martha Nussbaum noemt, een 'narratieve verbeelding' te ontwikkelen (Van der Heide, 2022).

Tot slot

Er zijn grote veranderingen gaande op het platteland. Zo is er het Nationaal Programma Landelijk Gebied dat zich richt op het 'toekomstbestendig maken van het landelijk gebied'. Het programma doet dit eerst en vooral vanuit het oogpunt van natuur, bodem, water en

klimaat, en geeft aan welke concrete opgaven en doelen hiervoor gelden. Provincies beschrijven vervolgens in hun gebiedsprogramma's hoe ze deze doelen voor 2030 gaan halen. Maar zulke (relatief) kortetermijndoelen moeten we niet verwarren met een toekomstvisie op het platteland, het verbindende verhaal dat daarbij nodig is, en de investeringen die hiervoor zijn vereist.

Iets vergelijkbaars geldt voor de zes dilemma's die een groep Wageningse onderzoekers onlangs heeft geïdentificeerd (Bos *et al.*, 2023). Daarin wordt opgevoerd om "keuzes te maken en een koers te kiezen". Voor een groot deel is dat niet zo gek lang geleden al gedaan, met het verschijnen van de 'Visie Landbouw, Natuur en Voedsel: Waardevol en Verbonden' (LNV, 2018) en het daaruit voortvloeiende realisatieplan. Het sleutelwoord dat hierbij werd gebruikt, was 'kringlooplandbouw'. Het feit dat in het Wageningse document deze term slechts twee keer voorkomt, en de onderzoekers niet naar de LNV-visie uit 2018 terugverwijzen, roept echter de vraag op of dit jargon de mensen heeft kunnen begeisteren.

Ik denk daarom dat dit de belangrijkste les is: om daadwerkelijk tot een transitie van het platteland te komen, om deze te kunnen voorstellen en te leren aanvoelen, moet het nieuwe rurale narratief naast verbinden vooral ook inspireren (waardoor het tot handelen aanzet). En daartoe zijn het regionale perspectief, oog (en begrip) hebben voor vervreemding en verlies en verbeeldingskracht onmisbare elementen.

Summary

Building blocks for constructing a new rural narrative

Martijn van der Heide

Transition, countryside, agriculture, story, imagination

The Dutch countryside faces numerous societal issues, such as a sustainable food supply, biodiversity restoration, housing shortage, energy transition, and sufficient and clean water. In a small country like the Netherlands, where physical space is scarce, they present us with major challenges. These challenges will have a major impact on the spatial planning of our countryside. In order to address these challenges, a convincing and unifying story needs to be constructed to make sense of the past and to target future action. Only when people have a common goal, believe in the same thing and have a shared desire, they are able to

create change together and share common values. The question is, what will be the new, unifying story for the countryside? This article describes the three most important building blocks for constructing a new rural narrative:

1. a regional perspective (shaping a new rural narrative must first and foremost come from the area itself, and should not be constructed in a top-down manner);
2. an eye and understanding for alienation and loss (the countryside has its customs and traditions, and a transition can throw things off balance, requiring a new harmony to be found); and
3. imagination (so that can be envisioned what the countryside could look like, the human mind will be set in motion, and decisiveness and action are encouraged).

Literatuur

Blom, P., 2020. Het grote wereldtoneel. Over de kracht van de verbeelding in crisistijd. Amsterdam. De Bezige Bij.

Boersma, H., 2018. De akker of het wilde groen. De Groene Amsterdammer 142(15).

Bos, A.P., B.C. Breman, P.L. de Wolf *et al.*, 2023. WUR-perspectieven op landbouw, voedsel en natuur. Wageningen. Wageningen University & Research.

Frankowski, A., M. Schulz, M. van der Steen & L. Schröer, 2021. Omgaan met verlies in transities. Voorbij een focus op koplopers. Den Haag. Nederlandse School voor Openbaar Bestuur.

Harari, Y.N., 2019. Sapiens. Een kleine geschiedenis van de mensheid. Amsterdam. Thomas Rap.

Heide, C.M. van der, H.J. Silvis & W.J.M. Heijman, 2011. Agriculture in the Netherlands: Its recent past, current state and perspectives. Abstract 5(1-2): 23-28.

Heide, M. van der, 2022. Kleuren mengen. Diversiteit in een dynamisch ruraal landschap. Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Inaugurale rede.

Heide, M. van der, 2023. Gemengd platteland. Noorderbreedte 47(3): 24-29.

Kalden, C., 2023. Kom in beweging. Verslag van de voorzitter van het Landbouwakkoord.

Kooij, P., 1999. Mythen van de groene ruimte. Wageningen. Landbouwwaterschap Wageningen, Inaugurale rede.

LNV, 2018. Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden. Nederland als koploper in de kringlooplandbouw. Den Haag. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Plantinga, R., 2021. Nooit meer honger en natuurinclusief. Productiviteitsgroei en duurzaamheid in de Friese zuivelsector, 1945-2020. Groningen. Rijksuniversiteit Groningen, proefschrift.

Rijksoverheid, 2023. www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws-2023/10/06/contournotitie-schetst-eerste-richtingen-voor-nieuwe-nota-ruimte (geraadpleegd 5 december 2023).

Smouter, K., 2022. Blauw Wit Rood. Amsterdam. De Bezige Bij.

Westerink, J., J. Donders, Z. van Eldik *et al.*, 2023. Waardering van natuurinclusieve landbouw door ketenpartijen en banken. Een discoursanalyse. Wageningen. Wageningen Environmental Research, rapport 3273.

Woud, A. van der, 2021. Het landschap, de mensen. Nederland 1850-1940. Amsterdam. Prometheus.